

Recenzja pracy doktorskiej mgra. Łukasza Wilkonia pod tytułem: *Partie prawicowe w systemie partyjnym Włoch w okresie „Drugiej Republiki”*, przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Jana Iwanka, prof. UŚ.

Praca o identycznym tytule tegoż Autora była przedmiotem recenzji w listopadzie 2017 r. Obecna opinia jest konsekwencją wniosku Rady Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w sprawie ponownego przyjęcia obowiązków recenzenta w przewodzie doktorskim mgra. Łukasza Wilkonia. Zwróciłem poprzednio uwagę na brak wyodrębnienia przez Autora przedmiotu badań. Chodziło o wyznaczenie cezury wobec innych przedmiotów (np. badania prawnoustrojowe), by wstępnie ustosunkować się do dotychczasowych ustaleń politologii w przedmiocie tematycznym pracy, gdy idzie o badania włoskie, angielskojęzyczne, ale przede wszystkim polskie. Wskazałem na istotne pominięcia dotyczące literatury polskiej. Wątpliwości budziła forma „Druga Republika”, ponieważ w Republice Włoskiej nie dochodziło do zmian ustrojowych. Publicystyczne określenie „Druga” Republika dotyczy etapów ewolucji systemowej, które można wyodrębnić na podstawie kryteriów związanych z podziałem socjopolitycznym, rywalizacją wyborczą, ewolucją systemu partyjnego itd. W przeciwieństwie do Francji poszczególne okresy trwania ustroju politycznego we Włoszech związane były z modyfikacją mechanizmu funkcjonowania systemu politycznego i nie wynikały ze zmiany ustawy zasadniczej. W pierwszej wersji pracy Autor przyjął wątpliwe założenie, że wybory parlamentarne we Włoszech w 2008 r. zamknęły etap „Drugiej” Republiki, natomiast „Trzecia” Republika rozpoczyna się po wyborach w 2013 r. Pozostał niezdefiniowany okres między tymi datami. Recenzent wyraził odmienną opinię na temat błędnej diagnozy dotyczącej „dwupartyjności” w „Drugiej” Republice, podejścia do „makroregionów” oraz procesu regionalizacji. W polemice z tezami Autora stwierdził, że w przypadku systemu „Drugiej” Republiki stabilnymi elementami były: a) umowne trzy bloki: lewica, prawica i centrum (były one wewnętrznie płynne, co rzutowało na proces budowania trwałych koalicji wyborczych); b) umiarkowany pluralizm dośrodkowy (*centripeto*) przeciwstawny do tendencji odśrodkowej (*centrifuga*). System partyjny wykazywał skłonności do dwupartyjności w latach 2007-2009, które znikły po wyborach w 2013 r. Doszło wówczas do utworzenia rządu wielkiej koalicji składającego się z dwóch rozdrobionych agregacji partyjnych: centrolewicowej i centroprawicowej. Teza Autora o dwupartyjności nie znalazła zatem potwierdzenia w faktach.

Specyfikę wyborów parlamentarnych we Włoszech w 2013 r. wyrazić można w dwóch wariantowych modelach: A – rywalizacja trzech ugrupowań (PdL, PD i M5S); B – rywalizacja amorficznego ruchu M5S z pięcioma koalicjami partyjnymi zagregowanymi w sposób następujący: 1) centrolewica (*Italia. Bene Comune*) tworzona przez 10 formacji; 2) centroprawica (*Coalizione di centro-destra*) tworzona przez 12 formacji; 3) centrowa koalicja Montiego (*Con Monti per l'Italia*) złożona z 4 ugrupowań; 4) radykalna lewica (*Rivoluzione Civile*) składająca się z 7 ugrupowań; 5) koalicja liberalnej centroprawicy o nazwie *Fare per Fermare il Declino*. Nie była to zatem „dwupartyjność”, ani „niedoskonała dwupartyjność”. Ta ostatnia charakteryzowała system „Pierwszej” Republiki.

W opinii z dnia 20 listopada 2017 r. zwróciłem uwagę na brak systemowego uporządkowania czynników zmiany systemowej. Dotyczyło to przede wszystkim aspektów kruchości systemu partyjnego „Drugiej” Republiki. Efektem było umocnienie się początkowo amorficznych ruchów politycznych, które przejmowały rozczarowanych wyborców. Na północy kraju instytucjonalizowały się ligi północne. Fundamentem nowych organizacji była klasa średnia oraz inteligencja (traktowana jako grupa lepiej wykształconych). Nie był to przejaw tendencji nacjonalistycznych, bo te nie mają we Włoszech realnej bazy społecznej. Sukces wyborczy Ligi Matteo Salvini nie wynika z przypisywanej mu przez lewicę ksenofobii. Wątki te nie zostały w pełni wyjaśnione w poprzedniej wersji dysertacji, ale ta część pracy została należycie skorygowana (s. 105-148). Autor uwzględnił kilka nowych pozycji z literatury polskiej i włoskiej. Recenzent wytknął w poprzedniej opinii brak jednoznacznych kryteriów w próbie klasyfikacji partii politycznych. Również to, że mało instruktywne były odniesienia do praktyki politycznej. Czytelnik nie dowiedział się jakie podstawowe kwestie miały wpływ na kształtowanie się nowego podziału politycznego. Jakie były przyczyny trzykrotnego załamania się systemu partyjnego: po wyborach w latach 1994, 2013 i 2018. Nie wynikały one ze zmian dokonywanych w ordynacji wyborczej. Takiego związku przyczynowo-skutkowego Autor nie wykazał. Tradycyjne partie polityczne traciły kontakt z elektoratem. Dlaczego zatem ponosiły porażkę także próby budowania ponadpartyjnych paktów i porozumień? Jaki był wpływ nowych *cleavages* na układ partyjny? Partie próbowały zmieniać system rządów i bikameralizm symetryczny, zapominając że same stały się przedmiotem największej krytyki. Ich naprawa polegała na personalizacji przywództwa i miało to raczej negatywny wpływ na jakość demokracji. Zdaniem wielu obserwatorów włoskiego życia politycznego model partii personalnej połączony z systemem prawyborów partyjnych (nazwa nietrafna, bo chodzi raczej o bezpośrednie wybory lidera), zdewastowały system partyjny Republiki Włoskiej. Efektem tego (stan z sierpnia 2018 r.) jest

marginalizacja PD. Liberalna prawica (FI) jest bardziej żywotna. Być może z tego powodu, że nie wybiera lidera z tzw. prawyborach, które w przypadku PD dostępne są dla wszystkich „zwolenników”, a więc nie tylko dla członków partii.

Aktualna wersja dysertacji jest poprawna pod względem językowym. Recenzent zwracał poprzednio uwagę na wiele błędów: składniowych, leksykalnych, estetycznych, stylistycznych, merytorycznych, które wynikały głównie z dosłownego tłumaczenia tekstów obcojęzycznych. Był to zasadniczy powód skorzystania z możliwości jakie daje rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa z dnia 30 października 2015 r. Nakazuje to ustosunkowanie się do wprowadzonych zmian oraz wskazanie na niedociągnięcia tam, gdzie się pojawiają. Np. zdanie (s. 19): „W koncepcji N. Bobbio podział na prawicę i lewicę ma istotne znaczenie, gdyż nadal służy do identyfikacji partii politycznych, G. Sartori natomiast kategoriom tym odmawia autonomii, traktując je jako konwencje wybierane są w określonym czasie”. Wystarczyło wykreślić „są”, a zdanie byłoby zrozumiałe. Pomijam problem, że ten kluczowy dla klasyfikacji partii wątek został zapomniany przez Autora, a szkoda. Dla przejrzystości klasyfikacji partii politycznych „Drugiej” Republiki byłby bardzo przydatny, bo w polemice z Bobbio to właśnie Sartori miał rację.

Struktura recenzowanej pracy nie odbiega od poprzedniej. Wprowadzone zmiany polegają na zastąpieniu terminu „Druga Republika” w tytule rozdziału pierwszego, „Drugą” Republiką. Poprawiona została literówka w tytule 2.2 rozdziału piątego. Zmieniony został podtytuł 3 tego samego rozdziału: «Okres dwupartyjności i schyłku „Drugiej Republiki”» brzmi obecnie «Okres schyłku bipolaryzmu „Drugiej” Republiki». Zmieniła się paginacja, co jest wynikiem uwzględnienia dodatkowej literatury. Brak natomiast konsekwencji. Skoro Autor używa określenia „Druga” Republika, to dlaczego w tytule całości pozostaje „Druga Republika”? Autor uzupełnił przegląd literatury we wstępie dysertacji znajdując miejsce dla kilku ważnych pozycji z literatury polskiej. Uznania nie znalazło jednak kilka ważnych efektów badań włoskich: *Partiti e caso Italiano*, Bologna 2006; *Sinistra e destra. Le radici psicologiche della differenza politica*, Bologna 2006; *Il potere dei partiti. La politica in Italia dagli anni Sessanta a oggi; I partiti politici nelle democrazie contemporanee*. Szkoda, że Autor nie znalazł czasu na przejrzanie: *Il partito del Capo. Da Berlusconi a Renzi*, Maggioli 2014. Szereg uwag recenzenta zostało uwzględnionych w nowej wersji dysertacji. Również te, które dotyczyły korekty przypisów. Autor przychylił się (przynajmniej częściowo) do sugestii dotyczącej klasyfikacji Sartoriego (s. 37-38). Zrezygnował z kontrowersyjnej tezy o „dwupartyjności”. Píše obecnie o „konsolidacji bipolaryzmu (lata 2001-2006) oraz jego schyłku” (s. 16). Zweryfikował wiele nietrafnych stwierdzeń na temat systemów wyborczych,

ale niejasna jest dalej kategoria bipolarnego systemu wyborczego: „Z systemu wyborczego bipolarnego wynika...” ? (s. 50). Autor pozwolił się przekonać, że pojęcie „makroregiony”: podział na Północ, Centrum, Południe (s. 55) wiąże się z polityką makroregionalną, ale nie jest stosowane w kontekście funkcjonowania systemu partyjnego. Sporo kontrowersyjnych stwierdzeń pozostało. Dotyczą one przede wszystkim „Trzeciej” Republiki (s. 57), która rozpoczyna się – zdaniem Autora – po wyborach parlamentarnych w 2013 r. Wiele zmian polega na przenoszeniu akapitów. Autor myli rząd „Drugiej Republiki” z rządem „Drugiej” Republiki (s. 72). Wątpliwa jest abrewiacja „PdL’u” (s. 81) przyjmując, że skróty nie podlegają fleksji. Nieczytelny pozostaje sposób liczenia 20 regionów (s. 82). Pozostało błędne twierdzenie, że zasada *conventio ad excludendum* obowiązywała dopiero od lat sześćdziesiątych XX w. (s. 100). Funkcjonowała znacznie wcześniej i obejmowała również socjalistów z PSI. Nietrafna jest sformułowanie, że LN (obecna Liga) uchodzi we Włoszech „za jedną z najbardziej radykalnych partii prawicowych” (s. 104). Poprawione zostało nazewnictwo określające strefy wpływów („pas czerwony”). Nieadekwatna w stosunku do definicji pozostaje charakterystyka bikameralizmu symetrycznego (s. 151, przyp. 18). Brak komentarza własnego do kontrowersyjnych tez innych autorów na temat zjawiska postfaszyzmu we Włoszech może oznaczać, że Autor poglądy te akceptuje. Do błędów natury technicznej zaliczają się również te, które popełnione zostały w przypisach. Np. wybiórcze stosowanie kursywy w tytułach oraz cudzysłowów przy podawaniu nazw czasopism. Sprawdzenia wymaga, delikatnie ujmując, źródło podane w przypisie 349 (s. 257) i pod Wykresem 9 (s. 258).

Podobnie jak w wersji poprzedniej, Autor weryfikuje pięć hipotez opisowych o charakterze diagnostyczno-deskryptywnym ujętych w następującej formie:

- 1) w „Drugiej” Republice doszło do stabilizacji systemu partyjnego, utrwalenia się dwóch koalicji lewicowych i prawicowych, które naprzemiennie dochodziły do władzy, powstania spolaryzowanego systemu bipolarnego, a zarazem system partyjny zachował wiele cech systemu „Pierwszej” Republiki.
- 2) Rozmieszczenie mandatów w parlamencie oraz na terytorium wyborczym odzwierciedla antagonizację między dwiema koalicjami.
- 3) Badane partie prawicowe różniły się pod względem programu, podobne były natomiast ich struktura organizacyjna i metody działania. Dodatkowo często zmieniały swój program polityczny, co zdaniem Autora jest charakterystyczne dla partii populistycznych.

4) Populizm partii prawicowych wzmacniały zjawiska personalizacji i mediatyzacji, a także regionalizm.

5) Badane partie prawicowe w Republice Włoskiej są ugrupowaniami, które nazywamy statewide.

W nowej poprawionej wersji dysertacji Autor realizuje konsekwentnie wyznaczony cel badawczy. Przyjęta konstrukcja rozważań jest spójna, a na dodatek logiczna. Oznacza to, że kolejność i treść poszczególnych rozdziałów formułowane są nie według nagromadzonego materiału, ale według jednej myśli przewodniej. Zakończenie obecnie recenzowanej pracy jest przejrzyste i co najważniejsze – Autor zrezygnował z obrony tezy o dwupartyjności „Drugiej” Republiki. Nie jest natomiast jasne (dla recenzenta), czy Autor nadal broni twierdzenia, że „Trzecia” Republika rozpoczyna się po wyborach parlamentarnych w 2013 r. (s. 281)?

Obecna wersja pracy jest poprawna pod względem stylistycznym i gramatycznym. Okazuje się, że lepszy styl pisarski wymaga tylko odrobinę więcej staranności. Nie umniejszając znaczenia zgłoszonych uwag recenzent pragnie podkreślić, że nie ma zastrzeżeń do kompetencji naukowych Autora, biorąc pod uwagę jego przygotowanie metodologiczne oraz rozległą wiedzę z zakresu literatury obcej. Jest przekonany, że opiniowaną pracę charakteryzuje brak sprzeczności podstawowych twierdzeń, tożsamość treści pojęć występujących w tych twierdzeniach oraz dostateczność uzasadnień, tam gdzie występują. Cały wywód przeprowadzony został zgodnie z zasadami myślenia logicznego. Nie ulega wątpliwości, że Autor posiadał umiejętności twórcze. Także uogólnienia założeń wyjściowych, przełożonych na spójną treść poszczególnych rozdziałów.

Wnioski końcowe

Powyższe oznacza, że Autor recenzowanej pracy wykazał się zdaniem recenzenta kompetencjami rzeczowymi i metodologicznymi. Dowiódł, że jest przygotowany do podejmowania dalszych zadań tego typu. Na szczególne podkreślenie zasługuje opanowanie stylu naukowego pozbawionego akcentów osobistych, co nie jest zadaniem łatwym przypadku Włoch, gdzie system polityczny „obrósł” wieloma sprzecznymi opiniami. Zarówno sposób uogólnienia założeń wyjściowych, forma i treść odpowiedzi na pytania badawcze oznaczają, że Autor wywiązał się z podjętego zadania naukowego. Wykazał się umiejętnościami, które połączone z elementami nowości, potwierdzają opanowanie przez Autora warsztatu naukowego koniecznego w przypadku badania instytucji systemu politycznego, w szczególności zaś partii politycznych i systemu partyjnego. Recenzowane

badanie jest udaną próbę przedstawienia tematu określonego w tytule z uwzględnieniem skomplikowanego kontekstu doktrynalnego i praktycznego.

Stwierdzam, że dysertacja *Partie prawicowe w systemie partyjnym Włoch w okresie „Drugiej Republiki”* spełnia ustawowe kryteria stawiane pracom doktorskim i dlatego wnioskuję o dopuszczenie magistra Łukasza Wilkonía do dalszych etapów postępowania.

